

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

Rédacteur en chef et Directeur

Տիգրան Նազարյան

Tigran Nazarian

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

№ 12

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

XXI—1910

Tiflis

Ի Տ Ե Ր Հ Ա Ն Գ Ե Ա Ն

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ

S. S. ՄԱՏԹԵՈՍ Բ.

11 դեկտեմբեր, 1910 թ. Ս. Էջմիածին

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ Տ. Տ. ՄԱՏԹԵՈՍ Բ.

Ծնվել է Կ. Պոլսում 1845 թ. փետր. 12-ին: Տնտեսական տոնի պատճառով անւանել են Սիմէօն: Սակայն Սիմէօն ծերունու պէս կրկնաթէ Պատրիարք մականւանեալ և կաթողիկոսական Գահ բազմած Սիմէօնը, որ հասարակ գերձակի որդի և թոռն էր, իր աչքերով չը տեսաւ փրկութիւնը...

Իզմիրեան ազգանունը ծագումն է առել Իզմիր (Ձմիռնիա) քաղաքից, որտեղից Կ. Պոլիս էր գաղթել նրա պապը: Մատթէոս անունն ընդունել է վարդապետ ձեռնադրելիս 1869 թ. ամառը, քսանութորս տարեկան հասակում,

Սկզբնական ուսումն ստացել է Պէդէսեան վարժարանում և 14 տարեկան հասակում մտնում է Գում-Գափուր Պողոսեան-Վառլառնեան ուսումնարանը: 18 տ. հասակում ստանձնում է Կ. Պոլսի Միջազիւղ ս. Թարգմանչաց ուսումնարանում ուսուցչի պաշտօն: Երկու տարի յետոյ ձեռնադրւում է 1864 թ. սարկաւազ:

1869 թ. Հայոց Հայրիկ Սրբիմեան ընտրւելով Կ. Պոլսի պատրիարք, երիտասարդ վարդապետ Մատթէոս Իզմիրլեանին յունարէին, 1879 թ. հրաւիրում է պատրիարքական քարտուղար: Բանհիւղամեայ վարդապետը երևան է հանում մտաւոր հազազիւտ ընդունակութիւններ թէ իբրեւ պաշտօնեայ և թէ իբրեւ հոգևոր-ազգային գործիչ: 1871 թ. ընտրւում է Ազգային ժողովի անդամ: Ահա այստեղից և սկսում է ընդհանուրի ուշադրութիւնն իր վրայ յառել Իզմիրեանը իր կողմի մտքով, երկաթի կամքով, անաչառ, անշահաւէր, անդադրում գործունէութեամբ: Այս ժամանակից ազգային ոչ մի գործ չէ կատարւում առանց Իզմիրլեանի: Ամենտեղ երևում է նրա ինքնուրոյն, անկախ, ազատ և խելացի գործունէութիւնը: Ապա Իզմիրլեան ընտրւում է Կրօնական ժողովի անդամ և ատենադպիր մնալով, միաժամանակ և քարտուղար պատրիարքի: 1873 թ. ծայրագոյն վարդապետի աստիճան ստանալով, նշանակւում է Իսկիւտար թաղի ս. Կարապետ եկեղեցու քարոզիչ: Գաւազանակրի իրաւունք ստացած է լինում հէնց վարդապետ ձեռնադրելու:

Այս տարին երիտօրեանական ժողովը զբաղւելով Սահմանադրութեան վերաքննութիւնով, յանձնաժողովի անդամ է ընտրւում և

Տ. ՄԱՏԹԵՈՍ ԵՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ

Երկաթէ Պատրիարք

Տ. ՄԱՏԹԵՈՍ ԵՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ

Ամենքն Անդամ Ազգային ժողովի

Իզմիրեան, որը շատ հմտօրէն պարզաբանում է Սահմանադրութեան արժանաւորութիւններն ու թերութիւնները:

Սրբիմեան Հայրիկին յաջորդում է Ներսէս Վարժապետեան: Սրա օրով արդէն Իզմիրեան անփոխարինելի խորհրդակիցն է Ներսէսին: Իզմիրեան իր ազնիւ, մաքուր ձգտումներով լուրջ հարցերին, ճգնաժամներին իր լրջամիտ, հեռատես խորհուրդներով, առանց կօմպրօմիսների լուծում է առաջարկում անեկանելի վիճակին:

1876 թ. մայիսի 13-ին Գէորգ IV կաթողիկոս ս. Էջմիածնում Իզմիրլեանին ձեռնադրում է եպիսկոպոս, որը երկուշաբթի ս. Էջմիածնում մնալուց վերադառնում է Կ. Պոլիս:

1878 թ. Իզմիրլեան ընտրւում է երկբորդ ատենապետ Կրօնական ժողովի, առաջին ատենապետ Սրբիմեան Հայրիկին էր: Ահա հէնց այս ժամանակն է, որ Ներսէս Վարժապետեան հրաժարւած պատրիարքութիւնից, մատնացոյց է անում Իզմիրլեանին: Եւ Ազգային ժողովը, որ նոյնպէս ամենաարժանաւորը գտնում է միայն Իզմիրլեանին, ընտրում է ձայների մեծ բազմութեամբ նրան Կ. Պոլսի պատրիարք: Սակայն Բ. դուռը չի հաստատում: Եւ Ներսէսը ճարճատ ետէ վերցնում իր հրաժարականը:

1879 թ. Ազգային ժողովը ընդունում է «Հայկական խնդրի գործունէութիւնը նսկելու» յանձնաժողով կազմելը, որի նախագահ ընտրւում է Իզմիրլեան:

1881 թ. Իզմիրլեան հրատարակում է «Հայրապետութիւն Հայաստանեայց առաքելական ս. եկեղեցոյ և Աղթմաս ար ու Սիս» ուշադրաւ ընդարձակ իր աշխատութիւնը:

1886 թ. Իզմիրլեան ընտրւում է Եզիպտոսի առաջնորդ:

1889 թ. բժիշկների խորհուրդով Իզմիրլեան Եզիպտոսից անդափոխւում է Կ. Պոլիս և երկու տարի շարունակ այստեղից վարում իր թեմի գործերը:

Իզմիրլեան, վերադառնալով Աշրգեանի պատրիարքութեան օրով Կ. Պօլիս, նորից ընտրուած է Կրօնական ժողովի անդամ, բայց սուլթանը չի հաստատում սրան, իսկ Աշրգեանն էլ չի գիմարում սուլթանին:

1892 թ. Իզմիրլեան ընտրեց Կ. Էջմիածնում կաթողիկոսական երկրորդ կանգիտատ: Եւ Խրիմեան Հայրիկ իբրեւ առաջին կանգիտատ հաստատելով կաթողիկոս, անվեհեր Իզմիրլեանը միակ եկեղեցականն էր Թիւրքիայից, որ հեռագրով շնորհաւորեց Հայոց Հայրիկին:

1894 թ. դեկտ. 7-ին ձայների խոշոր մեծամասնութեամբ Իզմիրլեան ընտրեց Կ. Պօլիս պատրիարք: Դեկտ. 26-ին սահմանադրութեան վրայ իր ուխտն անելով բազմեց Կ. Պօլիս պատրիարքական Գահի վրայ:

1895 թ. յունւարի 1-ին Գում-Գաբուի Մայր Եկեղեցում ահագին ժողովրդի ներկայութեամբ երկաթէ անվեհեր Պատրիարքը աւետում է Խրիմեան Հայրիկի կաթողիկոսական Գահ բազմելը և յիշատակում կաթողիկոսի անունը:

Նորից սկսում են Ներսէսի օրերը: Դեսպանների հետ սկսում է բանակցութիւնները: Յունւարի 4-ին Իզմիրլեան այցելում է Ռուսիայի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի դեսպաններին: Հետեւել օրը տնվ. դեսպան Ֆիլիպ Ֆերրին է առաջինը փոխ այցելութեան գալիս անվեհեր, հայրենասէր Պատրիարքին: Յունւարի 6-ին Բերայի եկեղեցում մեծ հանդիսով կարգացում է դեռ մի տարի առաջ ստացւած կաթողիկոսական առաջին կոնգրակը: Իզմիրլեան շրջաբերականներով հրահանգում է առաջնորդներին, որ ոչ ոք ինքնազուխ բանակցութիւն չունենայ կառավարութեան հետ: Բոլոր ազգային կրօնական գործերն ամփոփում է պատրիարքարանում:

Իզմիրլեան գործում է թէև հիւանդ, բայց իր անսպառ եռանդով, երկաթէ կամքով: Քաղց ու ծարաւ, յոգնածութիւն նա չէ զգում:

Սասունի կոտորածից յետոյ սուլթանը տրամադիր է ազատել բանտարկեալներին, օգնել թշուառներին: Սակայն Իզմիրլեան հրաժարւում է ողորմութիւն հայցել բռնակալ արիւնարբից: Եւ իր իրաւունքները պաշտպանելով, մինչև զատիկ, բանտերից ազատւում են հոգեւորականները և շատ անմեղներ: Զատիկ օրը 12

Տ. Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Իզմիրլեան
Արքապօս անվեհեր Պատրիարք Կ. Պօլիս

Տ. Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Իզմիրլեան
Կալանաւոր երուսաղէմում

ստապակալ, բանտից ազատւած, եկեղեցականներ շուրջն ունենալով երկաթէ Պատրիարք իր մի սրտառուչ քարոզով յուզում է ժողովուրդը. ամենքը հեկեկում են, արտասում:

Մայիսի 25-ին անգլիական դեսպանն այցելելով Իզմիրլեանին լսում է նրա անդուստ պահանջը Հայաստանի բարենորոգումների մասին:

Սահմանադրութեան հանդէսը, որ չորս տարուց ի վեր չէր կատարւում մայիսի 28-ին Կ. Փրկչի հիւանդանոցի դաշտում 2000 հայերի ներկայութեամբ անվեհեր Իզմիրլեան կատարեց մեծ շուքով:

Սկսում է Զէյթունի ապստամբութիւնը: Իզմիրլեան չը գիտէ խտրութիւն դնել լուսաւորչական, կաթողիկ, բողոքական հայերի մէջ: Հոգսերը եռապատկուում են...

Սեպտ. 18-ին Կ. Պօլսում հայերի ցոյցն է բնդդէմ կառավարութեան, 1896 թ. յունիսի 11-ին Վանի աղէտալի ջարդը: Եւ այս բոլորի պատասխանատուութիւնն ընկնում է երկաթէ Պատրիարքի վրայ, որը հիւանդ, յուսաբեկ տալիս է հրաժարականը 1896 թ. յուլիսի 22-ին:

Սուլթանն ընդունում է հրաժարականը, հայոց Սահմանադրական ժողովները կազմալուծում, իսկ Իզմիրլեանին էլ աքսորում Երուսաղէմ:

1908 թ. արիւնարբու Աւդիլ Համիդը դահնկէց լինելով, անվեհեր Իզմիրլեան պատրիարք ընտրեց և մեծ շուքով մտնելով Կ. Պօլիս, բազմեց իր Գահին:

Մի քանի ամիս յետոյ համայն հայութիւնը միաձայն ընտրեց երկաթէ Պատրիարքին ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, որն անցեալ տարի յունիսին եկաւ Կ. Էջմիածին, սեպտեմբերին 13-ին օժեց և բազմեց Լուսաւորչայ Գահին: Հաղիւ էր երկուստեք շաշալոյսի ճաճանչները, սակայն վաղուց բեկորեկոր եղած, ճնշւած, հարստահարւած, զրպարտւած զգայուն սուրբ սիրտն անկարող եղաւ շարունակել իր թոթիւնները և նա պայթեց: Պայթեց անժամանակ ներկայ դեկտ. 11-ի արշալոյսին:

Ա Ն Յ Ե Ա Լ, Ն Ե Ր Կ Ա Ն Ո Ւ Գ Ա Լ Ի Ք

Անցել, գնացել էին թևաւոր անյիշատակ ժամանակները մանուկ հայ ազգի գլխից: Նա հասունացել էր. իւր հոգուց հանելով յաւիտենականութեան գիւղը հանդիպ հին-հին սլապերի մըտքերն ու յոյզեր, այրական նոր աշխարհահայեացքով գոտեւորած կանգնած էր յառաջադէմ ազգերի շարքում:

Զարգացման բնական օրէնքի հետեւանքով հայ ազգը հրաժեշտի, բաժանման ողջոյն տալով՝ իւր թիկունքը դէպի իւր հնաւուրց աստուածները դարձրեց: Արամազդ ու Անահիտ, Նունէ ու Աստղիկ, Միհր ու Տիր, Վահագն ու Դիք - վանատրի և Ամանորայ, Սպանդարամետ և Բար-Շամինայ, Արմազ ու Բրիթ իրենց չար ու բարի ոգիներով, իրենց արևով ու անձրևով, շանթ ու կրակով թոթափել, ընկել էին հայ ազգի հոգեկան աշխարհի երկնական մարից:

Հոգով ուռճացած հայը իւր գէմքը դէպի Ասորոց երկիրն էր դարձրել, որի երեսով մի նոր, չնաշխարհիկ վարդապետութեան հովն էր փչում, որ գալիս էր Լիբանանի լեռներից, որպէս գով զեփիւռ, որ տապից այրողի ճակատն է շոյում:

Յիսուսի տշակերտներն իրենց վարդապետի սըրբազան աւանդը գրկած, նրա զերեզմանի վրայ իրենց

ԱԼԵՋԱՐԴ ՍՈՒՐԲ ՄԱՍԻՍ

Հ ա յ ա ս տ ա ն ի ա ն ց ք ե ր ի ն վ կ ա յ .

ուխտը կնքեցին ու ցաք ու ցրիւ աշխարհէ աշխարհ ընկան կեանքի կրօնը քարոզելու: Նրանցից ոմանք ասորոց սրտերում քրիստոնէական լոյսի կանթեղ կախելով՝ կտրեցին, անցան Ասորիքի անապատներն ու իրենց շնորհաբեր ոտքը Հայոց աշխարհի սահմանը դրին:

Նրանց բոցավառ հոգուց հուր հոսեց, կայծեր ցայտեցին նրանց շրթունքներից և հրաշք կատարեց. Հայոց սրտերում հեթանոսական կուռքերի արձանները փշրեցան, ընկան ու նրանց բեկորների վրայ Գող-

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ
Փարոս և սիրտ Հայութեան

զոթայի վեհ նահատակի խաչը
կանգնեց շողարձակ:

«Փառք ի բարձունս Աստու-
ծոյ», քրիստոնեայ էր հայոց աշ-
խարհ. փառք պանծալի քառա-
թեին, որի պատանդանից ազ-
բիւր բղիւնց, սիրոյ, հաւատի,
յուսոյ, խաղաղութեան, հաւասա-
րութեան ալիք թաւալելով:

Մինչև Դ. դարու սկիզբը քրիս-
տոնեայ էր Հայաստան, բայց
ծածուկ, հեթանոս պետութիւնից
հալածական, որից թագցնում էր
իւր գոտած ազամանդը ստորերկ-
րեայ վայրերում, դռնփակ տնե-
րում ու լեռների ձորերում:

Իւր անդրանիկ օրերում, իւր
բիւրեղ վիճակում քրիստոնէու-
թիւնը կազմակերպութիւն չէր,
իշխանութիւն չէր, բարդ ծէս ու
արարողութիւն չէր, այլ լոկ մա-
քուր ոգևորութիւն, բնական կեն-
դանարար անարեւատ դաստիա-
րակութիւն, բարոյական մեծ ոյժ:

Գրգ դարի վերջում հեթանո-
սութեան բռնութեամբ խոր վի-
րապի խորութեան մէջ բնատարկ-
ւած Գրիգորը լոյս աշխարհ է
զալիս ու առաքելական վսեմ կո-
չումն զգալով իւր մէջ, հերոսա-
կան թափով բարձր ի գլուխ է
քարոզում քրիստոնէութիւնը:

Յամար էր բոլէն. Հռիփսիմեանց կոյսերի թախած
թարմ արիւնը սէզ Տրդատ արքայի ձեռքով ոտոգել էր
առաքելների ցանած սերմերը քրիստոնեայ հայու-
թեան արտերում ու որպէս խղճահարութեան փուշ
բուսել Տրդատի և իւր պալատականների հոգու մէջ:

Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Աշտ ողորմած թագաւորի թագը, Ներսէս շնորհալու խաչը,
աւետարանը բաժակը:

Քրիստոնէութեան ճակտից հեթանոսութեան դա-
տակնիքը չնջւում է և նա դառնում է պետական կրօն:
Քրիստոնէութիւնը պետական կազմութեան օրի-
նաւով կազմակերպութիւն է ստանում. ս. Լուսաւորիչը
դառնում է Հայոյ անդրանիկ հայրապետ: Կազմակերպ-

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼՈՒՍԱՒՈՐԶԱԿԱՆ ԳԱՀ

Ս. Էջմիածնայ Վեհարանի ծաղկեայ դահլիճ

Լում է հայոց նւիրապետութիւնը իւր գերագաս և ստորագաս աստիճաններով, իւր վանքերով ու եկեղեցիներով: Հիմք է դրում ս. Էջմիածնին, որ դառնում է Մայր բոլոր եկեղեցիների, ուր ամփոփւում է հայրապետական Աթոռը:

Հելթանոսական մոխիրներին՝ որպես փխերիկ, յարու-
թիւն է առնում հայութիւնը քրիստոնէական պատկե-
րով, խաչի խորհրդով ուղեւորած՝ զարդարում է նա
իւր երկրին երեսը վանքերով, վարժարաններով, հի-
ւանդանոցներով, անկեղանոցներով, ուրկանոցներով,
գրերի դիւտով ու ճոխ գրականութեամբ հայկական

Խ Ո Ր Վ Ի Ր Ա Պ
Սուրբ Դրիգոր Լուսաւորչի բանտը.

Յունական քաղաքական և կրօնական ազդեցու-
թեամբ յունապէս դաստիարակած ու չղուաւորչի օրով
հեթանոսական հալածանք է յառաջ գալիս հեթանոսու-
թեան փնայորդների դէմ. զործանւում են մեհեաններ,
կոտորւում են քրմեր, բնաջինջ լինում հին հին յիշա-
տակներ:

Այս շեղումը քրիստոնէական մաքուր կրօնից քա-
ւում է Հայոց եկեղեցին իւր յաջորդ զործունէութեամբ:

բազմաճիւղ արւեստներով ու արհեստներով, որոնց տ-
մենի վրայ խաչի նշանը, խաչի ճառագայթն է փայլում:

Էջմիածինը դառնում է հայկական այդ նոր կեանքի ղեկավարը, ցաք ու ցրիւ հայութեան ոսկի կապը, սրբութեանց շտեմարան, քարոզչութեան սերմնարան, գրականութեան քաջակեր, ազգային գիտակցութեան դաստիարակ, օտարների մախանքների զէմ պահապան հրեշտակ:

no u d l o u p l m d B t 2-p b l b u t.

Եւ Հայն ապրում է Էջմիածնով, իւր ազգային եկեղեցիով դարեր շարունակ: Պակասել է շնորհքն Էջմիածնում, հանգել լոյսը, նսեմացել հանճարը,— վհատութեան խաւարն էլ եկել ու փրու-ւել է հայի վրայ. նա սառել ու ծա-ցել է եկեղեցուց:

Հովական կոչման վեհութիւնը յա-րութիւն է առել, կենդանացել ու կեն-դանացել է Էջմիածին, — հայը իւր լքման վիճակից ելեր, բարձրացել է նրա հետ և փայլել իւր ազգային փայ-լով, բրիտանական փառքով:

Ժամանակի անողոր ձեռքը կեանքի արհաւիրքներով ցանկեց հայոց եկեղե-ցին ու կեանքը. հազարաւոր վանքեր ու յիշատակներ, արւեստի նշխարներ ու փառքեր մոխիրներու տակը մնա-ցին ու անհետացան:

Էջմիածինը մնաց ցայտօր, բայց իւր-րեւ մի սգաւոր այրի մայր. որի զա-ւակները վաղաժամ մեռան, որի զե-ղեցիկ վարսերը փետտեցին ներսի խա-ւարասէրներ, դրսի օտարներ:

Նա կայ ու կան դեռ կանգուն մի քանի վկայա-րաններ՝ Հռիփսիմէն ու Գայիանէն, Շողակաթն ու Ս. Գէորգ, Հոռոմոնն ու Հառիճ, Խոր-Վիրապն ու Սեան, Խճկօնքն ու Գեղարդ, Տաթևն ու Գանձասար, Ամարասն ու մի շարք այլք, բայց ամենքն էլ խեղճ, տմենքն էլ սղաւոր, Թափոր, անրովանդակ, հանգած կանթեղով,

Ս. Հ Ո Ւ Փ Ս Ր Մ Է Ր Վ Ա Ն Ք Ր.

հանգած շնորհքով, անտէր ու լքած, հիւանդ ու հո-գեվարք:

Եւ հայը այլ ևս իր հիւանդ Մօր սնարքի քովը կանգնած չէ: Փոխել է նրա աշխարհայեացքը, փոխ-ւել իղէալներ:

Նա այլևս չի կարող տեսնել այն հնարովի պա-

Ի Տէր հանգեալ Վեհափառ Կաթողիկոս Մատթէոս Բ-ի ս. օծման թափօրը Վեհաքանից Խջման ս. տաճարը մտնելիս:

ճուճանքները, որ յետին դարերը հազցրին իւր Մայր Տաճարին ու նսեմացրին մաքուր քրիստոնէութիւն. նա չի կարող այլ ևս հանդուրժել որ կեղծիքը, խաւարը վարդապետի իրեն քրիստոնէութեան տեղ, որ հոգւով կոյրերը, ժամանակից յետ ընկած անձինք ղեկավար լինէին իրենց ու տանն դէպի խորխորատը:

Նա նոյն զարգացման բնական օրինաց պահանջով վերանորոգութիւն է պահանջում էջմիածնից, պահանջում է քրիստոնէական վսեմ գաղափարների ուղեւորութիւն:

Կը վերանորոգւի, կը մաքուր էի էջմիածինը հնից, ցնցոտիից, ձորձից, աւելորդից, օտարամտաւից, իշխանականից, տիրապետականից և կը դառնայ մայր, որ քրիստոնէական ոգևորութեամբ դաստիարակութեան մաքուր

կաթ է ջամբելու իւր զաւակներին առողջ միտք և վսեմ զգացմունք սննդող. կը վերանորոգւի սէրը, հա-

Ս. Էջմիածին. Ս. Շողակաթի վանքը

ւատը դէպի բարին, գլղեցիկն ու կատար՝ ալը, յոյսը հայ ժողովրդի սրտում,—նա նորից իւր աչքը կըսե՛նէ

Ի ՏԷՐ ՀԱՆԳԵԱԼ

ԱԶԳՆՏԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏ Տ. Տ. ՄԱՏԹԵՈՍ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՊԵՏԵՐԲՈՒԳՈՒՄ

Վեհափառ Տ. Տ. Մատթէոս Բ. կաթողիկոսից դէպի աջ՝ Գրեղին արքեպիսկոպոս՝ հանգուցեալ առաջնորդ Թիֆլիսի, Աշոտ եպիսկոպոս, Բարիկէն վարդապետ՝ անդամ ս. էջմիածնայ սինոդի, գաւազանի մօտ Ներսէս արքեպիսկոպոս՝ առաջնորդ Բնարարիայի, մաղիստրոս Մեսրոպ եպիսկոպոս, Պետերբուրգի հայ և ռուս հոգևորակ։ Հայրապետական գաւազանակիր տաճկահայ Մեսրոպ և Գրիգորիս վարդապետներ:

Եջմիածնի խաչապաշտ կատարին:

Այլապէս կըմեռնի եջմիածինը և կը
թաղւի իւր մեռած որդոց գերեզմանոցում
ու հետու չի լինի այն օրը, որ հնազէտի
բրիչը կըբըբրի նոր աւերակի հիմքը իմա-
նալու համար թէ ի՞նչ վանք է եղել այն և
որ ազգին է պատկանում:

Ռեցիկ վարդապետ

Տ Ա Ր Ե Ւ

I

Անդ թոհ ու բոհ, վեհ պակուցիչ
Խոնուած տարերքն անաւոր,
Ժխոր, ցնորք զերդ քարացած՝
Կազմում են խիստ՝ խոր ծործոր:

Գլխապտոյտ քարաժայռեր,
Փապար, այրեր անհամար.
Սաղարթախիտ թուփեր, ծառեր
Պճնում են այն սէգ լանջեր:

Եւ դարերով անդ մոնչում է
Անդունդ ձորի ժայռ հաւնով՝
Արձագանքող իւր չորս կողմ,
Գետն Որոտնայ գոռ հոգով:

Խ Ա Ձ Բ Ա Ր Ե Ր. Հայկական արւեստ

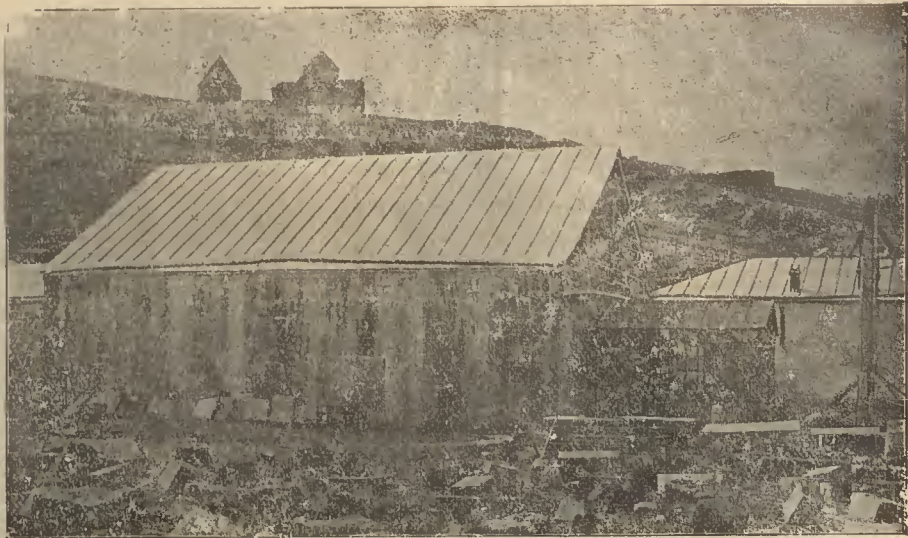
Տ Ա Ր Ե Ւ

II

Բայց այդ ահեղ, որոտագոչ,
Սառսուռ ազգող խորխորատում՝
Խաղաղ կայան, լոյս հանգրուան՝
Վանք Անապատն է երևում:

Ձքնաղ տաճար, պինդ, վէս պարիսպ,
Երկ-կարգ, երկ-յարկ շատ խուցերով.
Ամայի են, չրկան այլ ևս
Ճգնողները ծոմ ու պահքով:

Սա մի ճահ էր հին դարերում՝
Հանուր Հայոց մեծ աշխարհին,
Իւր վառ ծաղկած դպրութիւնով
Եւ հաւատով Աստուածային:

Ս Ե Ի Ա Ն

III

Եւ քիչ վերև Անապատից՝
է հրաշք կամուրջն Սատանայի,
Սանդարամետն է այն բացուած,
Խոր անդունդը երկրի ծոցի:

Որի վրայ լեռնակուտակ,
Բարդ-բարդ, շերտ-շերտ հրէշ
դանդուածներ
Գոյացած են ջրից քարացած,
Պսպղուն բիւրեղ հսկայ ժայռեր:

Այդ ահաւոր, ջրածին կամուրջ
Հրաշակերտն է բնութեան,
Որի տակից գոռում գոչումով
Ժայթքում է մեծ՝ գետն Որոտան:

VI

Նեղ, խոր, մեծ, ձիգ ձորից վերև՝
Լեռներ, լեռներ, ճոխ անառններ.
Եւ մի տիտան ժայռի վրայ՝
Թառած է վեհ՝ Տաթևն մեր:

Բարակառկառ, ամրակուռ շէնք,
Երկնասլացիկ գմբէթներով.
Ծաղկահիւսէն զանգակատուն,
Հրաշք շարժուն գաւազանով:

Անցեալ փառքի տխուր մահարձան,
Այժմ աւեր և ամայի.
Եւ ապիկար վարիչների՝
Փաստ բողոքող և ողբալի:

Տ Ա Թ Ե Ի

Շարժական սիւնը. հայ արեստագէտի հրաշագործութիւն

Ն. Բ. Վ. ՏԵՐ-ԱՆԵՍԻԿԱՆ

Տաթև 1910 XI 20

Ա Ն Վ Ե Հ Ե Ր Ի Զ Մ Ի Ր Լ Ե Ա Ն

Վանայ կոտորածից 10 օր առաջ, 1906 թ. յունիսի սկիզբն էր, որ Կ. Պօլիս հասալ:

Երկաթէ Պատրիարքը Սատունի կոտորածից յետոյ վերսկսել էր Ներսէս Վարժապետեանի գործելակերպը: Դեսպանների հետ ընդհատւած բանակցութիւնները շարունակուում էին: Սըր Ֆիլիպ Քէրրին մի քանի օր առաջ էր, որ այցելելով հայրենասէր Պատրիարքին անգլիական կառավարութեան հայեացքներն էր արտայայտել: Ինքն անվեհեր Պատրիարքն այցելել էր Թոլուսաց, Ֆրանսիացոց դեսպաններին: Ամենքն էլ յարգանքներ էին մատուցել անբիծ գործչին, սակայն ոչ մի հաստատ որոշում...

Լքեալ, հիւանդ, յուսաբեկ էր Երկաթէ Պատրիարքը: Զեկուցանեցի՝ Նուբար-Փաշի «սինն ու բնամեջը», Ներսէս Վարժապետեանի յամառութեան հետեանը 16-րդ յօդւածը 61-րդ մեռեալ յօդւածի փոխադրելը ևն ևն: Լսած-տեսածս, տեղեկացածս Անգլիայում, Աւստրիայում, Ֆրանսիայում բոլորը մանրամասն զեկուցանեցի Իզմիրլեանին: Այնուհետև կրկին ու կրկին այցելեցի և յունիսի 3/16-ին ստացալ իր լուսանկարները, և մի նշխար եկեղեցու խորանում իբրև ինձ պաշար:

Սրանից շատ քիչ օրեր յետոյ արդէն Երկաթէ

Ի Տէր հանգեալ Վեհափառ Կաթողիկոս Մատթէոս Բ. եւ իր շքախումբը. Նորին Սրբութեան ձախ կողմից՝ Թիֆլիսի թեմի նորեքս հանգուցեալ առաջնորդ Գարեգին արքեպիսկ. Սաթուհեան, Տաճկահայ Դրիոգորիս վ., Մինաս Չերազ, Թիֆլիսի թեմի առաջնորդ փոխանորդ Եփրեմ եպիսկոպոս Սուբիասեան, Սանահուն վանահայր Զաքարիա վ.: Աջ կողմից՝ Աշոտ եպիսկոպոս

Պատրիարքը հրաժարւած էր իր Գահից և արքունած Երուսաղէմ Շիշմանեան արքեպիսկոպոսի և Սարախանեան վարդապետի հետ:

Անընդհատ թղթակցութիւն ունէի Երուսաղէմի հետ: Աղբիւրն ու Տարսզը շատ սիրելի էին հայրենասէր արքորեալներին, բայց տաճիկ կառավարութիւնը կանոնաւոր չէր հասցնում №№-ը նրանց:

Լծնդոնում պատրաստուել էր արդէն Հայոց Հայրիկի, անվեհեր Իզմիրլեանի և Դրիպոր Արծրունու պատ-

Դ ե ղ ա ր ղ կ ա մ ա յ ր ի վ ա ն ք

կերները ճենապակու վրայ: Սակայն քանիցս երուսաղէմ ուղարկեցինք երկաթէ Պատրիարքին իր պատկերը և ոչ մի անգամ չը հասաւ նրան: Ճարհատ ուղարկեցինք եղիպտոս և այն տեղից թէև հասցրին, բայց վշրւած:

Հայոց Հայրիկից յետոյ անշուշտ Լուսաւորչի Գահի տրժանաւորագոյն յաջորդը Իզմիրեանը պիտի լինէր: Եւ մենք առանց տատանելու, դեռ ընտրութիւնից շատ առաջ եւրոպայում հռչակեցինք նրան Վեհափառ, տպագրելով Վեհափառ Իզմիրեան, թէև չէինք կամենում որ այդ անբիծ ու անվեհեր գործիչը նորից բանտարկւի Էջմիածնայ չորս պատերի մէջ և նրա մթնոլորտը շնչէ...

Հասաւ և Վեհափառի շնորհարեր գալուստը: Ընդառաջ գնացինք: Եւ երբ մենք ներկայանում էինք Նորին Վեհափառութեան, նա մի քանի վայրկեան բըռնած մեր ձեռքը, ասաց՝ «Մենք չինք բարեկամներ եմք»...

Ապա երբ հասերը վերջացան և նստեցին Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն իր առաջին նկատողութիւնն ու հարցը ինձ արաւ՝ «Ի՞նչպէս փոխւել էք, ի՞նչպէս է այժմն ատողջութիւնը»...

Ս. Էջմիածին. Ազգային Հայրիկեան Մատենադարան

Առօր փառք բերինք Թիֆլիս: Պաշտօնապէս ներկայացանք և այստեղ երկաթէ Պատրիարքին: Յոտընկայս լսեց մեր զեկուցումը ներկայութեամբ սինօդի անդամ հ. Բարգէն վարդապետի և կաթողիկոսական ընդունելութեան յանձնաժողովի նախագահ Բժշկապետ պ. Բ. Նաւասարդեանի:

Երջանիկ էինք համարում մեզ, որ այսօր հնարաւորութիւն ունենք Վեհափառ Իզմիրեանին ներկայացնել անվեհեր երկաթէ Պատրիարք Իզմիրեանի ճենապակու վրայ պատկերը...

Նորին Սրբութեան պատկերները ս. օծման ժամանակ արտասահմանեան զանազան իլլիւտրասիօններում հրատարակեցինք և ուղարկեցինք №№-ը ս. Էջմիածին: Մեզ պատմում են, որ մեր ուղարկածները Վեհափառ Իզմիրեանը Վեհարանում պահում էր առանձին խնամքով: Ա՛ւաղ, այսօր էլ ուղարկեցինք արտասահմանեան թերթերին երկաթէ պատրիարքի պատկերը, սակայն մահճի մէջ, դադարի մէջ:

Տ.

Ի Տէր հանգեալ Վեհափառ կաթողիկոս Մատթէոս Բ. ընտրող պատգամաւորներ

Մէջտեղը սրբազան տեղակալ, կողքին կառավարութեան ներկայացուցիչ բարոն Տիգէնհայուզէն: Մերող արքեպիսկոպոս Սմբատեան, Գարեգին արքեպիսկոպոս Սաթլեան: Տեղակալի միւս կողմից Սուքիաս արքեպիսկոպոս Պարզեան, Անանիա արքեպիսկոպոս Գրիգորեան, Գրիգոր արքեպիսկոպոս Գառնակերեան:

Ս. Էջմիածնայ Գէոքեան Ճեմարան